

Ὁ Λάμπρος, κατανοῶν πληρέστατα ὁποῖαν σημασίαν κέκτηται διὰ τὴν ἱστορίαν ἢ εἰκονογραφία, εἶχε συλλάβει τὴν ἰδέαν νὰ καταρτίσῃ συλλογὴν ἀντιγράφων τῶν ἀπεικονίσεων τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων τῶν μέχρις ἡμῶν περισωθεισῶν· τὴν σκέψιν του ταύτην ἐξέθηκε τὸ πρῶτον δημοσίᾳ κατὰ τὸ ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολογικὸν συνέδριον τοῦ 1905 καὶ ὕστερον εἰς διάφορα ἐπακολουθήσαντα συνέδρια. Ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἐργαζόμενος πρὸς κατάρτισιν τῆς συλλογῆς ταύτης, ἠδυνήθη νὰ ἐκθέσῃ αὐτὴν, ἀπαρτιθεῖσάν ἐκ πιστῶν ἐγχρώμων ἀναπαραστάσεων καὶ φωτογραφιῶν, εἰς τὴν κατὰ τὸ 1911 καλλιτεχνικὴν, ἱστορικὴν καὶ ἀρχαιολογικὴν ἔκθεσιν τῆς Ρώμης, ἧς συμμετέσχεν ὡς μέλος τῆς ἑλληνικῆς ἐπιτροπῆς καὶ εἰσηγητῆς τοῦ ἱστορικοῦ τμήματος, ἐκδοὺς ἅμα γαλλιστὶ καὶ εἰκονογραφημένον κατάλογον τῶν ἐκτεθεισῶν εἰκόνων καὶ προβάς εἰς σχετικὰς ἀνακοινώσεις καὶ δημοσιεύσεις. Μετὰ τὸ πέρασ τῆς ἐκθέσεως, καθ' ἣν ἡ συλλογὴ αὕτη προεκάλεσε μέγιστον τὸ ἐνδιαφέρον τῶν εἰδικῶν, κατέθεσεν ὁ Λάμπρος τὰς εἰκόνας εἰς τὸ μουσεῖον τῆς ἐν Ἀθήναις ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας, μὲ τὸ δικαίωμα τῆς προτεραιότητος τῆς ἐκδόσεως. Δυστυχῶς δὲν προέλαβε ζῶν νὰ ἐκδώσῃ τὰς εἰκόνας ταύτας ἐν λευκώματι, ὡς ἐσκόπει, καίτοι εἶχε προβῆ μάλιστα καὶ εἰς προκαταρκτικὰς συνεννοήσεις περὶ τούτου· ἐν ἰδιαιτέρῳ ὁμῶς ὀγκῶδει φακέλλῳ κατέλιπε πολύτιμον σχετικὸν ὑλικόν, σημειώσεις καὶ φωτογραφίας, ὅπερ πολὺ θὰ διευκολύνῃ τὴν μέλλουσαν ἔκδοσιν αὐτοῦ. Εἶναι περιττὸν νὰ τονισθῇ ἡ μέγιστη σημασία τοιοῦτου λευκώματος, περὶ οὗ εὐρὺς ἐγένετο λόγος καὶ ἐν τῷ κατὰ τὸ 1927 συγροτηθέντι βυζαντινῷ συνεδρίῳ τοῦ Βελιγραδίου, καθόσον τοῦτο θὰ ἀπετέλει σπουδαιότατην συμβολὴν τοῦ καλλιτεχνικοῦ καὶ ἱστορικοῦ βίου ἐν Βυζαντίῳ καὶ θὰ καθίστα εἰς πάντας προσιτὰς τὰς εἰκόνας τῶν αὐτοκρατόρων, οἵτινες ἐπὶ μίαν χιλιετηρίδα ἐξεπροσώπουν τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν.

β') Παλαιογραφικὰ ἔργα. Ἄριστος γνώστης τῆς ἑλληνικῆς παλαιογραφίας, τὴν ὁποῖαν εὐδοκιμώτατα ἐδίδασκεν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, συνέταξεν ὁ Λάμπρος πλείστας παλαιογραφικὰς ἐργασίας καὶ μεταξὺ ἄλλων μετέφρασεν ἑλληνιστὶ ἐκ τῆς ἀγγλικῆς τοῦ Ἐδουάρδου Θόμψονος τὸ «Ἐγχειρίδιον ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς παλαιογραφίας», ἐπαυξήσας αὐτὸ καὶ δι' ἀξιολόγων προσθηκῶν (1903).

Λόγῳ τῆς εἰδικότητός του ταύτης μετέβη ὁ Λάμπρος τὸ θέρος τοῦ 1880, συνοδευόμενος ὑπὸ μαθητῶν του καὶ τοῦ καλλιτέχνου Gillegon, ἐντολῇ τῆς βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, εἰς ἅγιον ὄρος, ἐνθα κατέγραψε 5766 χειρόγραφα εἴκοσιν ἀγιορειτικῶν βιβλιοθηκῶν· ἐπιστρέψας δ' εἰς Ἀθήνας, μετὰ τετράμηνον διαμονήν, ὑπέβαλεν εἰς τὴν βουλὴν τῶν Ἑλλήνων ἔκθεσιν, περὶ τῆς καταστάσεως ἐν ἣ εὗρε τὰς ἀγιορειτικὰς βιβλιοθήκας καὶ περὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ συντελεσθείσης ἐργασίας, ἧτις καὶ ἐτυπώθη (1880)

καὶ μετεφράσθη γερμανιστὶ ὑπὸ τοῦ Richenbach (Wuerzburg 1881) καὶ ὑπὸ τοῦ Boltz (Bonn 1881).

Ἐπωφεληθεὶς τῆς εἰς ἅγιον ὄρος μεταβάσεώς του ὁ Λάμπρος ἐμελέτησε τὸ ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου χειρόγραφον τοῦ Ποιμένος τοῦ Ἑρμᾶ καὶ ἀπέδωκε τὴν ὀρθὴν γραφὴν τοῦ κειμένου, τὴν ὁποίαν ἐσφαλμένην ἐν πολλοῖς εἶχεν ἀποδώσει ὁ περιβόητος Σιμωνίδης.¹

Τὸ 1895 μεταβὰς αὐθις ὁ Λάμπρος εἰς ἅγιον ὄρος, ἐντολῇ τῆς Cambridge Press, συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν μαθητῶν του κ. κ. Φ. Γεωργαντᾶ, Σ. Κουγέα καὶ Ἀδ. Ἀδαμαντίου, συνέταξε τὸν κατάλογον τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ ἁγίου ὄρους ἑλληνικῶν κωδίκων. ὅστις, δημοσιευθεὶς εἰς δύο ὀγκώδεις τόμους (ἐν Καμβριγίᾳ τῆς Ἀγγλίας 1895—1900), προσέκαλεσε τὰ εὐμενέστατα σχόλια τῆς παγκοσμίου κριτικῆς, διὰ τὴν ἀκρίβειαν καὶ εὐμεθοδίαν τῆς ἐργασίας· τὸ 1901 ἡ Ἀκαδημία τῶν ἐπιστημῶν τοῦ Μονάχου ἀπένευμε βραβεῖον 1.600 μάρκων εἰς τὸν Λάμπρον διὰ τὸ ἔργον του τοῦτο.

Καρπὸς τῶν εἰς ἅγιον ὄρος ἐπισκέψεων τοῦ Λάμπρου ἦτο καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἔκδοσις διαφόρων μελετῶν ἀναφερομένων εἰς ἀγιορειτικὰ χειρόγραφα.²

Ὁ Λάμπρος ἐκτὸς τῶν κωδίκων τοῦ ἁγίου ὄρους κατέγραψε καὶ τὰ χειρόγραφα διαφόρων ἄλλων βιβλιοθηκῶν καὶ ἀρχείων, ἐν οἷς τῆς μονῆς Βυλίζης (1892), τῶν ἐν Ἀνδρῶν μονῶν τῆς Ἀγίας (1898) καὶ τοῦ ἁγίου Νικολάου καὶ Παναχράντου, ὡς καὶ τοῦ ἐν Κορθίῳ ἑλλην. σχολείου (1899).

γ) *Νέος Ἑλληνομνήμων.* Ἡ ὑπερπληθῶρα ὑλικοῦ, ἀναφερομένου εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν, παλαιογραφίαν καὶ γραμματολογίαν, τὸ ὁποῖον εἶχε συλλέξει καὶ διαρκῶς συνέλεγεν ὁ ἀκαταπόνητος ἐρευνητής, ἐπὶ 30 ὀλόκληρα ἔτη περιερχόμενος πλείστας βιβλιοθήκας καὶ ἀρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Ἑσπερίας Ἐυρώπης, ἔφερον αὐτὸν εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ ἐκδώσῃ περιοδικὸν εἰδικόν, ἐν ᾧ νὰ καταγράφη τὸ συλλεγὲν ὑλικὸν καὶ νὰ δημοσιεῖται τὰς μελέτας, ἃς ἐπ' αὐτοῦ ἐστήριζεν. Οὕτως εἶδε τὸ φῶς, ἐν ἔτει 1904, τὸ περιοδικόν, εἰς τὸ ὁποῖον, ἀναλογιζόμενος τὴν πνευματικὴν σχέσιν, ἦτις τὸν συνέδεε μὲ τὸν ἀνάδοχόν του, τὸν αἰόδιμον ἱστοριοδίφην Ἀνδρέαν

¹) A collation of the Athos codex of the Shepherd of Hermas together with an introduction by Sp. P. Lambros (Cambridge 1888). Περὶ Σιμωνίδου πρβλ. Μικταὶ σελίδες σ. 469—492 καὶ κατάλοιπον ξθ'.

²) Περὶ τῶν παλιμνηστῶν κωδίκων τῶν ἀγιορειτικῶν βιβλιοθηκῶν (1888).—Πλουτάρχεια ἀπανθίσματα ἐν ἀγιορειτικῷ κώδικι τῆς μονῆς Διονυσίου (1888).—Ἑλληνικὰ χειρόγραφα (Μικτ. σελ. 469—492).—Ἑλληνίδες βιβλιογράφοι καὶ κυρίαὶ κωδίκων κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας (1903).—13 δημόδη ἔγγραφα, μετὰ μουσικῶν σημείων ἐν ἀγιορειτικῷ κώδικι τῆς μονῆς Ἰσθίων (Ν. Ἑλ. 11, 423).—Συλλογὴ παροιμιῶν ἐκ κωδίκων τοῦ ἁγ. ὄρους (Ν. Ἑλ. 17, 140—201).

νει, ἐξ ὧν ἠδύναντο νὰ διαφωτισθοῦν ἔθιμα λαϊκὰ διαφόρων ἐποχῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ.¹

ς) *Λόγοι, ἄρθρα, ἐπιστολαί, μελέται, ἀνέκδοτα.* Πλείστα ἐκ τῶν γενικωτέρου ἐνδιαφέροντος μελετῶν, λόγων, ἄρθρων καὶ ἐπιστολῶν του συνεκέντρωσεν ὁ Λάμπρος εἰς ἰδίους τόμους, ὑπὸ τοὺς ἐξῆς τίτλους:

α) *Λόγοι καὶ ἄρθρα (1902)* τῷ τόμῳ τούτῳ, ἐξ 700 σελίδων, περιλαμβάνονται λόγοι τοῦ συγγραφέως, ἔθνικοί, ἠπειρωτικοί, κρητικοί, ζακυνθιακοί, πανεπιστημιακοί, γυμναστικοί, ἐλικήδαιοι, ἐπιμνημόσυνοι, διάφοροι καὶ ἄρθρα ἔθνικὰ, ἱστορικά, φιλολογικά, παιδαγωγικά καὶ γυμναστικά· οἱ λόγοι καὶ τὰ ἄρθρα ταῦτα ἐγράφησαν καὶ ἐδημοσιεύθησαν ἀπὸ τοῦ 1878 μέχρι τοῦ 1902.

β) *Μικταὶ σελίδες (1905)*, ἐνθα δημοσιεύονται λόγοι, ἐπιστολαὶ καὶ μελέται ἀπὸ τοῦ 1874—1905.

γ) *Λόγοι καὶ ἀναμνήσεις ἐκ τοῦ βορρᾶ (1909)*, ἐνθα περιέχονται λόγοι ἐκφωνηθέντες μετὰ τὸ 1905 καὶ ἐπιστολαί, ὧν αἱ πλείσται ἀνέκδοτοι, ἃς ὁ Λάμπρος ἔγραψεν ἐκ πόλεων τοῦ βορρᾶ, πραγματευόμενοι περὶ ἀνακοινώσεών του ἐν συνεδρίοις ἢ καὶ θέματα σχετικὰ πρὸς τὸν Ἑλληνισμόν.

δ) *Τὰ Ἐλευθέρια (1911)*, ἐνθα περιέχονται λόγοι καὶ ἄρθρα του ἐπὶ τῇ ἐθνικῇ ἐορτῇ (1891—1910).

Ὁ Λάμπρος τέλος ἐδημοσίευσεν πλείστα ἄλλα ἄρθρα καὶ πραγματείας ποικίλου περιεχομένου, ἦτοι ἱστορικά, φιλολογικά, ἐκπαιδευτικά, ἀρχαιολογικά, νομισματικά, ὡς καὶ ἀνέκδοτα κείμενα, βιογραφίας, νεκρολογίας, βιβλιοκρισίας, ἐπισκοπήσεις φιλολογικῆς παραγωγῆς, κρίσεις διαγωνισμῶν, ὧν πολλάκις ἐχρημάτισεν εἰσηγητής, καὶ θεατρικῶν ἔργων, διηγήματα, ἀνακοινώσεις, μεταφράσεις, σημειώματα, λόγους καὶ ἄρθρα εἰς περιοδικὰ, ἑφημερίδας, ἡμερολόγια, καὶ ἄρθρα εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἐγκυκλοπαιδικὸν λεξικὸν τοῦ Μπάρτ καὶ Χίρστ καὶ εἰς τὸ γερμανικὸν τοιοῦτο τοῦ Brockhaus.

Ἡ ἀπαρίθμησης τῶν πραγματειῶν καὶ ἄρθρων τούτων ὑπερβαίνει τὰ ὄρια τῆς προκειμένης βιογραφίας· δέον ὁμῶς νὰ σημειωθῇ ὅτι καὶ ἡ ἐλαχίστη τῶν μελετῶν του καταδεικνύει τὴν σοφίαν καὶ ἐμβριθεῖαν τοῦ

¹) Ἀνέκδοτος λόγος Παχωμίου τοῦ Ρουσάνου περὶ δεισιδαιμονιῶν καὶ προλήψεων κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα (1883).—Βυζαντινὰ αἰνίγματα (1885 ἐν Δελτ. ἱστ. ἔθν. ἔταιρ. καὶ Ν. Ἑλλην. 17, 202—217).—Ἑθνικαὶ ὕβρεις (Μικτ. σελ. 801—829), ἐνθα ἐξετάζεται ὅποια ἐγένετο καὶ γίνεται χρῆσις ὑπὸ τοῦ ἑλλην. λαοῦ ἐθνικῶν ὀνομάτων ἐφ' ὕβρει.—Περὶ τῶν ἑλληνικῶν ἱατροσοφίων (αὐτ. 4)3—8) καὶ διάφορα λαογραφικά κείμενα ἐν Ν. Ἑλληνομνήμονι. Πρὸβλ. ἄρθρον Στ. Κυριακίδου ἐν Λαογραφίᾳ Πολίτου Ζ' τόμῳ.

²) Πάντα τὰ ἔργα τοῦ Λάμπρου, ἐν οἷς δὲν ἀναφέρεται τόπος ἐκδόσεως, ἐξεδόθησαν ἐν Ἀθήναις.

συγγραφέως, τὴν ὁποίαν ἐγνώριζε νὰ ἐπενδύη μὲ χάριν, ὥστε νὰ καθίσταται προσιτὸς καὶ εἰς εὐρυτέρους κύκλους.

Ἐκ τῶν πολλῶν ἀνεκδότων ἔτι ἐργασιῶν τοῦ Λάμπρου ἀξία ὅλως ἰδιαίτερας μνείας εἶναι ἔργασίᾳ του, ὑπὸ τὸν τίτλον «Βραχέα χρονικά», ἧτοι χρονογραφικαὶ σημειώσεις τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς καὶ τῆς Τουρκοκρατίας, λίαν διαφωτιστικαὶ τῆς πατρίου ἱστορίας, ὡς καὶ ἡ ἔκδοσις τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Δημητρίου Κυδῶνη καὶ τῆς χρονικῆς συνόψεως τοῦ Θεοδώρου Κυζικίου, ἀμφοτέρων ἐτοιμῶν πρὸς δημοσίευσιν μεθ' ὑποσελιδίων κριτικῶν σημειώσεων.

δ) Ἐπισκόπησις περὶ τῆς συγγραφικῆς δράσεως τοῦ Λάμπρου.

Τοιαύτη ἡ συγγραφικὴ δράσις τοῦ Σπυρίδωνος Λάμπρου, δράσις κινουῦσα τὸν θαυμασμόν, ἀπὸ ἀπόψεως ποιοῦ, ποσοῦ, πολυμερείας, πρωτοτυπίας, πατριωτισμοῦ καὶ ἀναδείξασα τὸν Λάμπρον ἓνα τῶν πολυγραφωτέρων καὶ σοφωτέρων συγγραφέων.

Πᾶσαι αἱ ἐκδηλώσεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, κατὰ πάσας τὰς ἐποχάς, ἰδίως κατὰ τὴν βυζαντινὴν καὶ τὴν νεωτέραν, προεκίλεσαν τὸ ἐνδιαφέρον του καὶ ἡ ἐξερεύνησις αὐτῶν ἀπετέλεσε τὸν σκοπὸν τοῦ βίου του, πρὸς πλήρωσιν αὐστηρῶς ἐπιστημονικοῦ καὶ ἐθνικοῦ ἅμα σκοποῦ, διότι, ὡς ὀρθῶς λέγει περὶ αὐτοῦ ὁ Heisenberg, «τὸ ἰσχυρότερον ἐλατήριο τοῦ βίου του ὡς καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεώς του ἦτο ὁ διάπυρος πατριωτισμός».¹

Μὲ ἀληθινὸν ἔρωτα πρὸς τὴν ἱστορίαν, ἠρεῦνα τὰ ἀρχεῖα καὶ ἐγνώριζε νὰ ἐκμεταλλεύεται αὐτά, γνωρίζων εἴπερ τις καὶ ἄλλος νὰ ζωοποιῇ τὸ παρελθόν. Πρὶν ἢ συμπληρώσῃ μίαν ἐργασίαν, ἤρχιζε πολλάκις καὶ ἄλλην, οἷονεὶ φοβούμενος μὴ δὲν προφθάσῃ νὰ γνωρίσῃ εἰς τὴν δημοσιότητα τοὺς καρποὺς τῶν ἐρευνῶν του.

Ἀξιοθαύμαστος ἦτο ὁμολογουμένως καὶ ἡ πολυμέρεια τοῦ Λάμπρου, τὴν ὁποίαν τινὲς θεωροῦν ὡς τρωτὸν αὐτοῦ, διότι κατ' αὐτούς, ἂν ὁ Λάμπρος, μὴ περισπώμενος περὶ πολλὰ, περιορίζετο εἰς ἓν πεδῖον τοῦ ἐπιστητοῦ, διὰ τῆς μεγάλης του μορφώσεως καὶ τῆς ἀκαταβλήτου φιλεργίας του, θὰ ἀνεδεικνύετο εἰς τὴν εἰδικότητά του πρῶτος ἐν τοῖς πρώτοις. Ναι, τοῦτο ἴσως εἶναι ἀληθὲς ἀπὸ μιᾶς ἀπόψεως, καὶ ὁ Λάμπρος εἰς ὄρισμένον πεδῖον ἀποκλειστικῶς ἀσχολούμενος θὰ κατέλειπεν εἰς ἡμᾶς σπουδαιότερα πιθανῶς ἢ καὶ περισσότερα σχετικὰ συγγράμματα· ἀλλ' ἡ δράσις ἐνὸς ἀνθρώπου δὲν δύναται νὰ κριθῇ ἐκ βιβλίων μόνον καὶ πολὺ περισσότερον ὠφέλησεν ὁ Λάμπρος, ἐργασθεὶς ὡς εἰργάσθη, παρὰ ἕαν, ἀποκεκλεισμένος εἰς τὸ γραφεῖόν του, εἰς ἓν διαρκῶς ἠσχολεῖτο· διότι διὰ τῆς πολυμερείας

¹) Jahrbuch der bayer. Akad. d. Wissenschaften 1920 σελ. 37—40.

του, χωρίς να παραμελήση την ειδικότητά του, ἔδωκεν, ἐπιωφελῶς καὶ καρποφόρως, κατευθύνσεις εἰς πλεῖστα σημεῖα καὶ διὰ τῆς θερμουργοῦ του πνοῆς ἐκίνησε ποικίλα ἐνδιαφέροντα καὶ οὕτω συνετέλεσεν εἶπερ τις καὶ ἄλλος εἰς προαγωγὴν τῆς ἐπιστήμης καὶ εἰς ἀνύψωσιν τῶν ποικίλων ἐκδηλώσεων τῆς κοινωνικῆς καὶ ἐθνικῆς ζωῆς.

Ὁ Λάμπρος εἰς πάντα τὸν ἐπιστημονικὸν βίον του μετεχειρίσθη τὴν καθαρεύουσαν, τὴν ὁποῖαν βαθμηδὸν ἠπλοποιεῖ, ἄλλοτε ὅμως ποτὲ νὰ καταντήσῃ εἰς τὴν δημώδη, τὴν ὁποῖαν, διακρίνων ἀπὸ τῆς χυδαίας, ¹ ἐτίμα ὡς «φυσικὸν προῖόν τοῦ ἔθνους, ὅπερ συνέζησε μετ' αὐτοῦ καὶ συνηλοιώθη, ἀλλ' οὐτινος αἱ ἀρχαὶ καὶ αὐτῆς τῆς νομιζομένης παραφθορᾶς ἀνάγονται εἰς χρόνους πολλάκις ἀπωτάτους» (Ν. Ἑλληνομν. 16, 87 σημ. 1).

Μεταχειριζόμενος τὴν καθαρεύουσαν, διότι ταύτην εὗρε τὸ καθιερωμένον ὄργανον τῆς ἐπιστημονικῆς ἐκφράσεως, ἀπέστεργε τὰ ἄκρα, τὸν φανατισμὸν καὶ τὴν διαπάλην ἐν τῷ γλωσσικῷ ζητήματι, ὅπερ ἐφρόνει ὅτι «θὰ κρίνη ἐν εὐστοχίᾳ ἢ φορὰ τῶν πραγμάτων καὶ ἡ μέλλουσα πορεία τῆς νεαζούσης ἡμῶν φιλολογίας». Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς πλείστους λογίους, οἵτινες προκατειλημμένοι ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου γλωσσικοῦ τύπου, ἐθαύμαζον ὅτι ἐγράφετο ἐν τῷ εὐνοουμένῳ ὑπ' αὐτῶν ἰδιώματι καὶ κατεδίκαζον τοῦναντίον πᾶν τὸ ἐν τῷ ἑτέρῳ γραφόμενον, ἄνευ ἐξετάσεως τῆς οὐσίας, ὀρθότατα ἀπεφαίνετο ὅτι «οἱ τεχνοκρίται διακρίνονται εἰς τοὺς φίλους τῶν καθαρογλωσσούντων καὶ τοὺς ἐκτιμητὰς τῶν γραφόντων τὴν δημώδη γλῶσσαν· καὶ ὅμως ἡ διαφορὰ αὕτη δὲν εἶναι ἡ οὐσιώδης, κατ' ἀλήθειαν δὲ πρέπει νὰ διαστείλωμεν τοὺς ποιητὰς καὶ τοὺς στιχιστὰς. . . . Ἀληθινὰ καθαρολόγοι, ἀληθινὰ ἐθνικοὶ εἶναι οἱ γνήσιοι ποιηταί, ἃς λαλῶσι τὴν δημώδη, τὴν γλῶσσαν τῶν ὀρέων καὶ τῶν ἀρματολῶν· ἀδιόρθωτοι χυδαιολόγοι εἶναι οἱ παρατάσσοντες στίχους ἄνευ ἐμπνεύσεως, ἄνευ αἵματος, ἄνευ καρδίας, ἃς πιθηκίζωσι τὴν γλῶσσαν τῆς ἀττικῆς μελίσεως». ² Ἰδίως δὲ ὁ εὐθύς χαρακτήρ τοῦ Λάμπρου ἀπεστρέφετο πᾶσαν ἐκμετάλλευσιν τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος καὶ ὡς εἰσηγητῆς τοῦ Παντελιδείου δραματικοῦ ἀγῶνος, τὸ 1907, γράφει ἐν σελ. 8 τὰ ἑξῆς: «Τοὺς πλείστους τῶν ἐπιχειρούντων νὰ κερδοσκοπήσωσι προχείρως ἐπὶ τοῦ φανατισμοῦ τῶν ἐχθρῶν τῆς δημώδους γλώσσης δὲν δύναται ν' ἀνυψώσῃ ὑπὲρ τὸ χθαμαλὸν ἔδαφος, ἐφ' οὗ χαμαιθατεῖ ἡ πεζὴ αὐτῶν διάνοια, οὔτε ὁ μανδύας τοῦ ἐθνισμοῦ, ὃν κωμικῶς περιβάλλονται, μὴ αἰσχυρόμενοι καὶ δι' αὐτῆς τῆς προστύχου συκοφαντίας περὶ ἔξαγοράσεως διὰ

¹) Τὸ 1896 ὡς κριτῆς τοῦ Λαοστανείου δραματικοῦ ἀγῶνος φρονεῖ ὅτι «γλῶσσα τῆς κωμῆδος δύναται νὰ εἶναι δημώδης, τοῦθ' ὅπερ θεωροῦμεν ὡς πρὸς τὴν τραγῳδίαν ἀμφισθητήσιμον, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶναι διὰ τοῦτο χυδαία» (σελ. 6).

²) Ἴδε ἐπιμνημόσυνον του εἰς Κ. Κρυστάλλην, τὸ 1894, ἐν Μικτ. σελ. 325—330.

ξενῶν χρημάτων νὰ κατακεραυνοβολῶσι τοὺς φίλους τῆς δημοτικῆς γλώσσης, οὔτε ἡ δῆθεν καθαρεύουσα ἡ ἀρχαΐζουσα αὐτῶν γλῶσσα, ἦν γράφουσι σχολαστικῶς καὶ σολοικῶς».

Τὰ ἔργα τοῦ Λάμπρου ἔτυχον εὐμενεστάτης ὑποδοχῆς ὑφ' ἅπαντος τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου καὶ εὐνοϊκώταται ἐδημοσιεύθησαν κριτικαὶ περὶ αὐτῶν. Ἀληθῶς δὲν ἔλειψαν καὶ αἱ ἐπικρίσεις, ἀλλαι μὲν ἐξ ἀγαθῆς προθέσεως, ἀλλαι δ' ἐκ πνεύματος μικρολόγου κριτικῆς ἢ καὶ φθόνου καὶ ἐπαγγελοματικῆς ἀντιζηλίας. Ἀναντιρρήτως εἰς μίαν τόσον κολοσσιαίαν παραγωγήν ἦτο αὐτονόητος ἡ παρείσφρυσις καὶ ἑλλείψεων τινῶν καὶ ἀβλεπτημάτων μόνον ἄνοια ὅμως ἢ ἑλλείψις καλῆς πίστεως θὰ ἠδύνατο νὰ κρίνῃ ἐπιστήμονα ἐξ αὐτῶν. Μὴ λησμονῶμεν ὅτι μόνον ὁ μὴ ἐργαζόμενος εἶναι ἀλάθης, ὁ ἐργαζόμενος ὑπόκειται εἰς πλάνας καὶ λάθη· es irrt der Mensch so lang' er strebt, ὡς εἶπεν ὁ Goethe, καὶ οὐδενὸς τὰ ἔργα, ὅσον μέγας καὶ σοφὸς καὶ ἂν εἶναι, δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένα σφαλμάτων καὶ ἐκφράσεων ἐπιδεχομένων ἀντιλογίας καὶ ἀντιρρήσεις. Ὡς εἶπέ ποτε ὁ ἴδιος Λάμπρος «οὐδέποτε ἔφαντάσθην ἑμαυτὸν ἀλάθητον, διότι οὔτε Θεὸς εἶμαι οὔτε πάπας». ¹

Ἡ ἐργασία τοῦ Λάμπρου, ὡς ὅλον, εἶναι ἀξία θαυμασμοῦ καὶ θὰ ἠδύνατο νὰ τιμήσῃ πλειάδα συγγραφέων ὁμοῦ· ἔχει δὲ τοῦτο τὸ ἰδιάζον, ὅτι δι' αὐτῆς δὲν προήχθη ἡ ἐπιστήμη μόνον ἀλλὰ καὶ ἡ ἐθνικὴ πίστις καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς τὰ μεγάλα καὶ εὐγενῆ ἰδεώδη.

Γ') Ὁ ἄνθρωπος Λάμπρος.

Καίτοι ὁ Λάμπρος ἦτο διαρκῶς ἀπασχολημένος μὲ πᾶν ὅ,τι ἐσχετίζετο πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν πατρίδα, ἡ ἔρευνα καὶ ἡ σπουδὴ καὶ ἡ περὶ τὰ σπουδαῖα διαρκῆς ἐπασχόλησις, ἥτις συνήθως τὸν ἐκράτει εἰς τὸ γραφεῖόν του μελετῶντα καὶ συγγράφοντα μέχρι τῶν πρωϊνῶν ὥρῶν, οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον ἐμείωσε τὴν ζωηρότητά του καὶ τὴν δροσερότητα τοῦ πνεύματός του οὐδὲ κατήντησέ ποτε εἰς μονομέρειαν. Τοῦναντίον, μὴ ἐπιτηδευόμενος τὸν πολυάσχολον, εὗρισκε πάντοτε καιρὸν νὰ ἐκτελῇ ἐπακριβῶς τὰ πολλαπλᾶ κοινωνικὰ καθήκοντά του, νὰ μετέχη τῶν κοινωνικῶν διασκεδάσεων καὶ νὰ ἀποτελῇ πάντοτε τὸν πυρῆνα τῆς φιλικῆς πέριξ του ἑμμηγύρεως, ἔχων πάντοτε πρόχειρον ἐν ἀστεῖον, ἐν ἀνέκδοτον, μίαν ἄνευ κακῆς προθέσεως εἰρωνείαν.

Ἡ ἐργασία ὄχι μόνον δὲν τὸν ἐκούραζεν, ἀλλὰ τὸν ἔτρεφε καὶ τοῦ ἔδιδε νέας πάντοτε δυνάμεις. Ὡς ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ κ. Φώτιος Πολίτης: «Δὲν ἦτο ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ μελέτη διὰ τὸν Λάμπρον ξηρὰ καὶ

¹) Καρολίδεις ἀνεπιστάσεις (Ἀθήναι 1892) σελ. 92.

λογική επιβολή, ύπαγορευομένη τυχόν ὑπὸ τῆς εὐσυνειδήτου ἀντιλήψεως τῶν καθηκόντων του ὡς καθηγητοῦ καὶ ἐπιστήμονος· ἦτο πραγματικὴ ἀνάγκη τῆς ζωῆς του, διηνεκῆς προσπάθεια πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ἀπεράντου πόθου του νὰ ἀναζωογονήσῃ καὶ ἀναπλάσῃ τὸν μεσαιωνικὸν Ἑλληνισμόν, ἐλευθερώων αὐτὸν ἀπὸ τὴν βαρεῖαν ἀγλὴν τῶν προλήψεων καὶ τῶν παρεξηγήσεων, ἣ ὅποια τὸν ἐκάλυπτεν εἰς τὰ ὄμματα τοῦ κόσμου». ¹

Ἡ ἐργασία ἦτο διὰ τὸν Λάμπρον, ἵνα κατὰ Schiller εἴπωμεν, ὅτι τὸ ἄσος διὰ τὸ πτηνόν, μία ἐσωτερικὴ ἀνάγκη, ἣτις πληρουμένη ἀμείβει συγχρόνως. Τόσον εἶναι τοῦτο ἀληθές, ὥστε ὁ Λάμπρος ἐπανερχόμενος εἰς τὴν οἰκίαν του, κατ' αὐτὸν τὸν χρόνον τῆς πρωθυπουργίας του, μετὰ τὰς τόσας ἐπασχολήσεις τῆς ἡμέρας καὶ τὰ ἀλλεπάλληλα καὶ μακρότατα ὑπουργικὰ συμβούλια, δὲν μετέβαινε πρὸς ὕπνον, ἂν μὴ ἡσχολεῖτο ὥρας τινὰς πρότερον καὶ μὲ τὰ προσφιλῆ του ἐπιστημονικὰ θέματα. Εὕρισκόμενος ἐν Σκοπέλφ ἐξόριστος καὶ πάσχων, τὸ 1918, ἐξηκολούθει νὰ ἀλληλογραφεῖ μετὰ τῶν ἐν Ἑσπερίᾳ φίλων του καὶ μ. ἄ. γράφων πρὸς τὸν ἐν Βαρκελώνῃ διαπρεπῆ καθηγητὴν Antonio Rubio y Lluch ἐζήτει παρ' αὐτοῦ πληροφορίας περὶ τινος ἰσπανικῆς μεταφράσεως ἔργου ἀπολεσθέντος τοῦ Πλήθωνος, δημοσιευθείσης ἐν Κολωνίᾳ τὸ 1604· ἐπίσης εὕρισκόμενος ἐξόριστος ἐν Σκοπέλφ, οὐ μόνον, ὡς εἶδομεν, μετέφρασεν ἔργα ἐπιστημονικά, ἀλλὰ καὶ ἄνευ βιβλίων, βοηθούμενος ὑπὸ τῆς τεραστίας μνήμης του, ἤρχισε νὰ συγγράφῃ ἔργον ἀξιολογώτατον περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἱστορικῶν μελετῶν κατὰ τὴν πρώτην ἑκατονταετηρίδα ἀπὸ τοῦ 1821. Τέλος ἐπὶ τῆς νεκρικῆς του κλίνης εὕρισκόμενος, μέχρι τῆς τελευταίας του πνοῆς, ἐμελέτα, εἰργάζετο, ἐκράτει σημειώσεις, κατέστρωνε σχέδια περὶ τῶν μελλουσῶν του ἐργασιῶν, τὰ ὅποια δυστυχῶς διὰ τὴν ἐπιστήμην δὲν ἐπέπρωτο νὰ φέρῃ εἰς πέρας.

Ὁ Λάμπρος ἦτο ἐν ταύτῳ πρότυπον ἀγαθοῦ οικογενειάρχου. Πόσον ὑψηλὴν ἀντίληψιν εἶχε περὶ τῆς ἱερότητος τῶν δεσμῶν καὶ τῶν ὑποχρεώσεων τοῦ γάμου μαρτυροῦν οἱ ὠραῖοι λόγοι, τοὺς ὁποίους ἔγραφε πρὸς τὴν μνηστὴν του τότε, Ἄνναν, θυγατέρα τοῦ διαπρεποῦς νομομαθοῦς Ἀριστείδου Κ. Μπαλάνου, μεθ' ἧς ἐνυμφεύθη τῇ 10ῃ Ὀκτωβρίου 1880. Ἐκ τῆς μονῆς Κουτλουμουσίου, ὅπου εὕρισκετο διὰ μελέτας, ἔγραφε πρὸς αὐτήν, τὴν 3ην Ἰουλίου 1880: «Θέλω εἰς αὐτὴν τὴν θερμὴν πρὸς σε ἀγάπην καὶ εἰς τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος, τῶν γονέων καὶ ἀδελφῶν ἐξ ἑνὸς καὶ τὴν λατρείαν τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης ἐξ ἑτέρου νὰ στηρίξω τὸν βίον μου ὅλον. Σὲ ἐξέλεξα συμβοηθὸν μου καὶ συναθλητὴν εἰς τὸν ἀγῶνα· σὺ ὑποστήριξόν με καὶ εὐχου νὰ ἀποθέσῃς κατὰ τὸν θάνατόν

¹ Πολιτεία 19. 7. 1920.

μου εἰς τὸ μέτωπόν μου ἀκηλίδωτον τὸν τελευταῖόν σου ἀσπασμόν». Ὅποιαν λεπτότητα συναισθήματος ἀποπνέουν οἱ εὐγενεῖς οὗτοι λόγοι, τοὺς ὁποίους ὁ ἀοίδιμος ἐτήρησε πάντοτε ὡς προγραμματικὰς οἰονεὶ δηλώσεις· καὶ τῷ ὅχι ἐπὶ τοῦ τετιμημένου μετώπου του ἀκηλίδωτον ἐναπέθεσαν ἡ χήρα του καὶ τὰ τέκνα του τὸν τελευταῖον ἀσπασμόν.

ΙΑ) Ὁ Λάμπρος πρωθυπουργός.

Ὁ Λάμπρος ἀπασχολημένος μὲ τὴν ἐπιστήμην, εὗρισκετο μακρὰν τῆς πολιτικῆς. Ὅταν ὅμως εἰς δεινὰς περιστάσεις τῆς πατρίδος ἐκλήθη νὰ ἀναλάβῃ τὴν διακυβέρνησιν τῆς χώρας (1916), καίτοι πλήρως ἀντιλαμβανόμενος τὸ βαρὺ καὶ δυσβάστακτον φορτίον, ὅπερ ἀνελάμβανεν, ἀνώτερος πάσης ἐγωιστικῆς σκέψεως, ἐθεώρησε καθήκόν του νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν κλήσιν, εὐελπιστῶν ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς βελτίωσιν τῆς καταστάσεως. Ἀλλ' αἱ περιστάσεις ἦσαν δυσχερέσταται, ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου αἱ εὐγενεῖς του προθέσεις προσέκοψαν πρὸ τῆς φθοῆς τῶν πραγμάτων καὶ μετὰ ἐπτάμηνον μαρτυρικὴν πρωθυπουργίαν (27 Σεπτεμβρίου 1916—21 Ἀπριλίου 1917), καθ' ἣν διετέλεσε καὶ ὑπουργὸς τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, ἠναγκάσθη εἰς παραίτησιν.

Θὰ ὑπερέβαινε τὰ ὄρια τῆς προκειμένης μελέτης καὶ θὰ ἐξέφευγε τῆς ἀρμοδιότητος τοῦ γράφοντος πᾶσα κρίσις περὶ τῆς πολιτικῆς δράσεως τοῦ Λάμπρου· ἀφ' οἷα σδήποτε ὅμως ἀπόψεως καὶ ἂν κριθῇ αὕτη, νῦν ὅτε ἀποκατέστη ἡ ψυχραιμία, οὐδεὶς ἀμερόληπτος κριτῆς θὰ ἠδύνατο νὰ ἀρνηθῇ εἰς τὸν Λάμπρον τὰς εὐγενεῖς του προθέσεις καὶ τὴν διάπυρον φιλοπατρίαν του.

ΙΒ) Τὸ τέλος τοῦ Λάμπρου.

Τὴν παραίτησιν τοῦ Λάμπρου ἐπηκολούθησε περίοδος σκληρῶν δοκιμασιῶν δι' αὐτόν. Ἀποφάσει τοῦ εἰδικοῦ δικαστηρίου, τῆς 15ης Νοεμβρίου 1917, κατεσχέθη ἡ περιουσία του, καὶ τῇ 22α Ἰανουαρίου 1918 ἐξωρίσθη εἰς Ὑδραν, ὅθεν ἀπὸ τῆς 1ης Φεβρουαρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους μετεφέρθη εἰς Σκόπελον· ἐκεῖ παρέμεινε μέχρι τῆς 20ῆς Μαρτίου 1919, συντροφευόμενος ὑπὸ τῆς δευτεροτόκου θυγατρὸς του, τὴν ὁποίαν ἀπεκάλει «τρυφερὰν καὶ παρήγορον συνοδὸν τοῦ πρεσβύτου πατρὸς ἐν ταῖς πικραῖς ἡμέραις ἀδίκου ἐξορίας».

Ὑποβαλλόμενος εἰς ἠθικὰς στενοχωρίας καὶ εἰς σωματικὰς κακουχίας, στερούμενος εἰς τοιαύτην ἡλικίαν τῆς ἀπαραιτήτου οἰκογενειακῆς καὶ ἰατρικῆς περιθάλψεως, ἠσθένησεν ἐκ νεφρικῆς νόσου. Ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας, τῇ 20ῇ Μαρτίου 1919, ἐτέθη ὑπὸ ἀστυνομικὴν ἐπιτήρησιν, ἐν τῇ ἐν

Κηφισιᾶ ἐπαύλει του, ὅπου καὶ ἀπέθανε τὸ ἀπόγευμα τῆς 23ης Ἰουλίου 1919. Ὁ θάνατος τοῦ Σπυρίδωνος Λάμπρου, καίτοι οὗτος ἦγε τὸ 68ον ἔτος τῆς ἡλικίας του, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς μέχρις ἐσχάτων σωματικῆς καὶ πνευματικῆς εὐεξίας του, δέον νὰ θεωρηθῆ ὡς πρόωρος καὶ ὡς πραγματικὴ ἀπώλεια.

Ἡ ἐκφορὰ ἐγένετο τὸ ἀπόγευμα τῆς ἐπομένης τοῦ θανάτου του ἐκ τοῦ ἐν Ἀθήναις ναοῦ τοῦ ἁγίου Γεωργίου Καρυῆ, παρακολουθοῦντος πλήθος λαοῦ περὶ μέχρι τοῦ νεκροταφείου. Λόγω τῆς πολιτικῆς ὑποδικίας ἣν διετέλει ὁ Λάμπρος, καίτοι οὗτος ἦτο τετιμημένος διὰ τοῦ παρρησίου τῶν ἀνωτέρων Ταξιαρχῶν καὶ τόσων ἀνωτέρων ξένων παρρησιῶν καὶ εἶχεν ἀνέλθῃ εἰς τὰ ὑπάτα ἐπιστημονικὰ καὶ πολιτικὰ ἀξιώματα, οὐδεμίαν τιμὴν ἀπενεμήθη εἰς τὸν νεκρὸν του ὑπὸ τοῦ Κράτους οὐδ' ὑπὸ τοῦ Πανεπιστημίου, ὅπερ δὲν ἀντεπροσωπεύθη καὶ ἐπισήμως κατὰ τὴν κηδεῖαν, ἂν καὶ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ κατηνάλωσε τὰς πολυτιμότερας ὥρας τῆς ζωῆς του.

Ἐκ τῶν τόσων συλλόγων καὶ σωματείων ὑπὲρ τῶν ὁποίων ὁ Λάμπρος τόσον ἐνεργῶς εἰργάσθη ὡς ἰδρυτῆς, σύμβουλος ἢ μέλος, μόνον ὁ φιλολογικὸς σύλλογος Παρνασσὸς ἐξέδωκε ψήφισμα, δι' οὗ ἐξεφράζετο ἡ λύπη ἐπὶ τῷ θανάτῳ του καὶ ὠρίζετο νὰ ὑψωθῆ μεσίστιος ἢ σημαία τοῦ συλλόγου κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κηδεῖας. Καὶ ἡ Ἑπειρωτικὴ ἀδελφότης Ἀθηνῶν, δι' ἐγγράφου τῆς ἀπὸ 26ης Ἰουλίου, ἐξέφρασε τὴν βαθυτάτην θλίψιν τῆς πρὸς τὴν οἰκογένειαν τοῦ θανόντος, οὗ ἐμνήσθη «τὰς πολλαπλᾶς ὑπηρεσίας πρὸς τὴν Ἑπειρον καὶ τοὺς ἀγῶνας ὑπὲρ τῶν δικαίων αὐτῆς». Ἡ δ' ἱστορικὴ καὶ ἐθνολογικὴ ἐταιρεία, τῆς ὁποίας ὁ Λάμπρος ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ἰδρυτῶν καὶ ὁ σπουδαιότερος τῶν πρωτεργατῶν, συνελυπήθη τὴν χήραν δι' ἐγγράφου, δίμηνον μετὰ τὸν θάνατον, διότι ὡς ἐλέγετο ἐν αὐτῷ «πολλὰ δυστυχῶς καὶ ἀντίξοι περιστάσεις δὲν θὰ ἐπέτρεπον ἄνευ παρεξηγήσεων τὴν πανηγυρικὴν διατράνωσιν τῶν αἰσθημάτων εὐγνωμοσύνης τῶν ἐταίρων πρὸς τὸν μεταστάντα».

Καὶ ὁ ξένος ἐπιστημονικὸς κόσμος ἐθρήνησε τὴν ἀπώλειαν τὴν ἐπελθοῦσαν εἰς τὴν ἐπιστήμην ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ Λάμπρου καὶ τὰ ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ ἐξῆραν τὸ ἐπιτελεσθὲν ὑπ' αὐτοῦ ἐπιστημονικὸν ἔργον. Οὕτω λ. χ. ἵνα ὀλίγα ἐκ τῶν πολλῶν ἀναφέρωμεν, ἐν τῇ ἐπετηρίδι τῆς βαυαρικῆς ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν ²⁾ ἐχαρακτηρίζετο ὁ Λάμπρος ὡς ὁ ὑπεροχώτερος ἀντιπρόσωπος τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης ἐν Ἑλλάδι,

¹⁾ Ὡς λέγει ὁ V. Laurent ἐν *Échos d'Orient* 1920 σ. 470: «ὁ θάνατος τοῦ Λάμπρου ἐπέφερεν αἰσθητὸν πλήγμα εἰς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Περροικισμένος δι' ἐξαιρέτου εὐφυΐας..... ὁ συγγραφεὺς οὗτος ἐτίμησε μέγας τὴν πατρίδα του».

²⁾ 1919 σελ. 37.

ὡς ἱστορικὸς τοῦ πολιτισμοῦ, ὑπὸ τὴν καλύτεραν σημασίαν τῆς λέξεως ἐν τῇ *Byzantinische Zeitschrift*¹ ἀνωμολογεῖτο ὅτι ὀλίγοι βυζαντινολόγοι περιέβαλον ὀλόκληρον τὸ πεδῖον τῆς ἐρεῦνης μετὰ τοσαύτης ἐνότητος καὶ ἐμελέτησαν εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς βιβλιοθήκας ὅσον ἐκεῖνος. Καὶ ὁ περίφημος ἰσπανὸς ἱστοριογράφος Antonio Rubio y Lluch, εἰς τὴν ἐπετηρίδα τοῦ Ἰνστιτούτου τῶν καταλανικῶν σπουδῶν ἐν Βαρκελώνῃ,² διεκήρυξεν ὅτι «ἐν τῇ συγχρόνῳ Ἑλλάδι εἶναι μοναδικὴ παρομοία διανοητικὴ παραγωγή ὡς ἡ τοῦ Σπ. Λάμπρου» καὶ ὅτι «ὡς ἱστορικὸς, ὑπὸ αὐστηρῶς ἐπιστημονικῆν ἔποψιν, ὑπερέβη πάντας τοὺς ἱστορικοὺς τῆς προηγηθείσης αὐτοῦ γενεᾶς».

Τῇ 8ῃ Ἀπριλίου 1921 ἐτελέσθη ἐν τῷ φιλολογικῷ συλλόγῳ Παρνασσῶ πολιτικὸν μνημόσυνον τοῦ Λάμπρου, καθ' ὃ ἐπλέξαν τὸ ἐγκώμιον τοῦ ἀνδρὸς ὁ πρόεδρος τοῦ συλλόγου κ. Τιμ. Ἡλιόπουλος καὶ ὁ κ. Ἀδ. Ἀδαμαντίου, ἀμφότεροι καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου· τῇ δὲ 14ῃ Μαΐου 1921 ἐτελέσθη καὶ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἐπιστημονικὸν μνημόσυνον τοῦ Λάμπρου, καθ' ὃ ἐξεφώνησε τὸν ἐπιμνημόσυνον ὁ ἀοίδιμος καθηγητὴς Ἀνδρέας Σκιαῆς.³ Ἐπίσης συνέστη ἐπιτροπεία πρὸς ἔκδοσιν τῶν καταλοίπων αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου του ἠγέρθη μνημεῖον, ἔργον τοῦ γλύπτου Θωμοπούλου, δαπάνη τοῦ Δήμου Ἀθηναίων, τιμῆς ἕνεκεν.

* * *

Ὁ Σπυρίδων Λάμπρος, ἔχων ὡς σύμβολον τὸ καθῆκον καὶ ὡς ἔμβλημα τὴν ἐθνικὴν ἐργασίαν, κατόρθωσεν, ὅσον ἐλάχιστοι, νὰ προαγάγῃ τὴν ἐπιστήμην, νὰ καταστήσῃ τὰ πορίσματα αὐτῆς προσιτὰ εἰς τοὺς πολλοὺς καὶ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν δι' αὐτῆς τόνωσιν τῆς ἐθνικῆς ἰδέας. Διὰ τὸ ποσόν, τὸ ποιὸν καὶ τὸ ὠφέλιμον τῆς ὑπ' αὐτοῦ συντελεσθείσης ἐργασίας προσέφευρον ἀνεκτιμήτους ὑπηρεσίας εἰς τὴν Ἐπιστήμην καὶ τὴν Πατρίδα, τὰ δύο ταῦτα κέντρα, περὶ ἃ περιεστρέφετο πᾶσα ἡ διανόησις του καὶ πᾶς τῆς καρδίας του παλμὸς καὶ διὰ τοῦτο δικαίως καταλέγεται μετὰ τῶν ἐκλεκτοτέρων τέκνων τοῦ Ἔθνους.

Δ. Σ. ΜΠΑΛΑΝΟΣ

¹) 1920 σελ. 524.

²) 1. 1. 1921, μετάφρασις εἰς Μέλλον 1921 ἀφ. 27—28.

³) Ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι τόμ. 16, 1922. σελ. 295—305.